

EGY KÖLTŐI MAGATARTÁS KETTŐSSÉGE BABITS JÓNÁS KÖNYVÉBEN

I.

A vátesz és a homo privatus

1. A kor és a szerep

A Babits-irodalom gyakori megállapítása, hogy a költő liberális, polgárisult nemesi családból származott. S a Babits-életmű kutatója — magyar költőről lévén szó —, a polgárosodott nemessel egyetemben tudomásul veszi a liberális jelzöt is.

Európában a liberalizmus nagy korszaka a XIX. sz. első fele.¹

A mi hazánkban is. A liberalizmus fejlődésében a kényszerű cezurát Európában sok helyütt — nálunk is — 1848 elbukott forradalmi jelzik. A hazai liberalizmus, e kényszerű vízváltás után, a dualizmus liberális nemzedékeinek tevékenységében teljesedhetett ki még egyszer.² E korban az élethez hangsúlyozottan hozzátársult egy elválaszthatatlan tényező: a szerep. Az irodalmi élethez is. A nemzet életképességét volt hivatott ez az exhibicionizmus bizonyítani, hiszen Herder egykori jóslatát Spencer és mások a szociáldarwinizmus tudományos igényével és könyörtelenségével ismételték meg.³ — A kortárs irodalomban azonban a szerep, ti. a vátesz-szerep természetesen nem jelenthetett minőségi garanciát.

Költő kortársai közül az egyetlen nagy, aki még mer vátesz lenni: Ady Endre.⁴ A vátesz magaslátán félhet ugyan a hidegtől, az értetlen közönytől, csak a kudarcra kárhóztatott szereptől nem. „Ezerszer messiások,” de messiások! Kudarcukat pedig jelentheti ugyan az eredménytelenség pokolkínja — „mert semmit sem tehettek” —, de *sohasem a szerepé*. Ezért gyalgorta szájalmasok ugyan, de sohasem nevetségesek.

A kortársak legjelentősebbjei új igénnyel lépnek fel. A homo privatus igényével.⁵ Míg Ady az *Új versekkel*, mintegy berobban a magyar szellemi és politikai élet küzdőterére, kortársai *tudatosan* rezerváltak. Az Ady hangsúlyozta pluralist a pályatársak *tüntető* singularisa kíséri.⁶ *Négy fal között* — hirdeti kötetcímével a fiatal Kosztolányi. Tóth Árpádot magános melankoliája — *Az új isten* fennkölt intermezzójától eltekintve — síríg kíséri. Juhász Gyulát hasonlóan (bár fel-feltűnik nála időnként a plebejus népiség jegye).

¹ Az európai liberalizmus történetére vonatkozólag elsősorban Guido de RUGGIERO: *Geschichte des Liberalismus in Europa* c. művét tanulmányoztam. (Drei Masken-Verlag AG. München, 1930.) A liberalizmust vizsgáló széleskörű nemzetközi szakirodalomból kiemelném még B. CROCE: *Storia d'Europa nel sec. decimonono* c. munkáját, — Bari 1932., 10^a ed. 1961., valamint POLÁNYI Károly: *The great transformation — the political and economic origins of our time* c. művét, — Beacon Press, Inc. Boston, 1965.

² Ami e korszak további, dolgozatunkba foglalt jellemzését illeti, az tulajdonképpen két nemzedékre vonatkozik. Szekfü Gyula három nemzedékének utolsó kettejére. Azonban a harmadik nemzedékre vonatkozóan annak kiemelésével, amit de Ruggiero is hangsúlyoz i. m.-ben, ti., hogy a liberalizmus a monopoltőke uralmával, az imperialisztikus törekvésekkel válságba kerül. L. *Die Krise des Liberalismus* c. fejezetet.

³ Erről i. irodalmi és tudománytörténeti szempontból NÉMETH G. Béla *Létharc és nemzetiség* c. cikkét, ItK 1970/5—6. sz.

⁴ Természetesen a kor anakronisztikus szerep-igényének ellentmondóan.

⁵ Ez ellentétéről Ady és Babits vonatkozásában Király István szolt a legkomplexebb igénnyel, akadémiai székfoglalójában. L. KIRÁLY István; *Ady és Babits. Kortárs*, 1971/5.

⁶ Ady gögös pluralisáról, A magunk szerelme kapcsán, KIRÁLY: i. m.

A pályakezdő Babits Mihályt pedig ez a közszereplés nélküli attitűd hangsúlyozottan jellemzi. Tüntetően kezdi így első kötetének nyitóversét a soha meg nem elégedés dalnoka: „Gyülöllek: távol légy, alacsony tömeg.”⁷ — E rezervált költői magatartás kettős gyötrelmet okozott. Az egyik küzdelmet azzal kellett megvívnia a költőnek, amitől enmagát elrekesztve érezte: a teljes élettől. A másik küzdelmet pedig azzal, amitől magát elrekesztette, s amit *majdan* így fogalmaz meg: „testvérem van millió...” — Keserű panasza tehát, melyről Király *A lírikus epilógja* kapcsán ír,⁸ e két eredőt engedi feltételeznünk. E kettősség pedig, a világtól való elfordulás igénye, és az *egyötrelmem*, amit ez a rezervált költői magatartás okoz, végigkíséri költőnk egész életpályáját, hogy a pálya alkonyán és egyben csúcán, *Jónás könyvében*, végképp leszámoljon a menekülés eshetőségével is.

Mivel magyarázható azonban az, hogy a rezervált költő problematikája sok tekintetben meghatározója lehetett egy életműnek? Csupán a vátesz-szerepről lenne itt szó? Feltétlenül arról is. A világ sora szőlásra készíti a homo moralis Babitsot már az első világháború előtt és alatt.⁹ Mi maradhatott azonban ebből a háború utánra? — Ady, a forradalmi költő, a forradalmasodó Magyarországon, hattyúdalában — mert nem volt naív — nem forradalmi verset ír, hanem az elvetélt forradalmakat elsírató, elgyötört hazájának irgalmat esdő éneket: „Ne taposatok rajta nagyon, / Ne tiporjatok rajta nagyon, ...” És ezek után: az elbukott, és Babits számára a kezdeti ovációt követően végső soron kiábrándulást is hozó forradalmak után; Trianon után; tehát mindezt átélve, Horthy-Magyarországon vátesz-szerepet vállalni? Nem több ez a képtelenségnél? Nem indokoltabbak-é azok a versek, amelyeknek sora a Tarsis felé menekülő Jónást lesznek majd példázandók? Mindez pedig még csak a rezervált költői magatartás egyik oka. — A külső. A másik ok mélyen a költői lélekben rejlik.

2. A rezervált magatartás lelki indítéka

Babits Mihály több ars poeticát hagyott az utókorra. Ezek a költői én-t legmélyebben feltáró vallomások gyakorta alapvetően ellentmondanak egymásnak. A közös azonban e művekben az a szenvedélyes keresés, amely a költő és a világ kapcsolatát kutatja, — világon érte annak immanens és transzcendens jellegét.¹⁰ Ha a költő ars poetica jellegű művei közül a nagy szintézist adókat keressük, úgy a *Sziget és tenger* kötet elé írt hitvallás mellett két művet kell mindenképp tekintenünk: *A második éneket*, valamint *Jónás könyvét* és *Imáját*. A fiatalkori, 1911-es költői mesejáték és az alkonyt megkoronázó, epikus keretbe ágyazott lírai vallomás közötti kontraszt és kontinuitás rávilágít *Jónás könyvének* több kérdésére. — *A második ének* pásztorja így vall:

Dalos ne törődjön az egész világgal,
sohase gondoljon, amíg él egyébre
csupán csak a dalra, csupán csak a szépre.

És az így érző pásztor, kikényszerített második énekének kudarcát után, a király átkával a légiszonyúbb büntetést kapta, amelyet dalnok csak kaphat. Tihany hegyfokán visszhangként *kell* viszonznia minden odavetett szót, mindenki kényére-kezdvére. Költőt ennél gyötrelme-

⁷ Teljességvágyának és arisztokratizmusának paradoxonáról vö. KIRÁLY: i. m. Ugyancsak ő hangsúlyozza uo. a „klasszikus álmok” teljesség igényét és rezervált magatartását.

⁸ KIRÁLY: i. m.

⁹ KIRÁLY: i. m.

¹⁰ Vö. SZAUDER József: Babits Mihály költészete; bevezető tanulmány Babits Mihály összegyűjtött verseihez. Bp. 1961. 3.

sebb megaláztatás nem érhet. És ez természetesen örök gondolat Babits művészetében. Mint ahogy örök érvényű marad a pásztornak az a vallomása, amelyet a királylánynak tett:

Dalra teszi éltét minden igaz dalos . . .

Török Sophie szép, kései vallomása *A második énekről* telibe találóan mutatja meg, hogy melyék a mű érzésvilágának azok a motívumai, amelyek valóban végigkísérték a költőt életén, s amelyeket joggal kereshetünk *Jónás könyvében* is. — Így ír a mesejátékról: „Nagyon mélyen, a legbelsőbb, legtitkosabb szobákban ő maga rejtezkedik, de ráismerek, mert ez az arc az utolsó percéig az ő igazi arca volt: az örökkön tépődő, vívódó megszállotté, aki életét teszi fel egy dalra, akit a szabadító Elhivatottság szüntelen rettegésben tart, rettegésben és bizonytalanságban gyöttri az Isten, hogy a szent Jelet egyszer csak megvonja tőle, s ő ittmarad tehetség nélkül, a dal gyötrelmes kötelességével, a bukás örökké kísértő rémével, s szégyentől való páni félelemben, — a szégyen! a szégyen! . . . Ez ő, legbelül, titkos rettegés és lebirhatatlan félelem, hogy a második ének már nem fog sikerülni! . . .

. . . Két szégyen félelme ült rajta: a bukás szégyene, s — a meztelenségé. Szeméremből rejtezett mindig szorosabb formák ruháiba, de minden ruha szűk volt és rövid, s minden forma mögül áruólan kilátszott a meztelenül szégyenkező lélek.”¹¹

A „Dalos ne törődjön az egész világgal” gondolatát tehát két lelki, alkati megnyilvánulás motiválja. A függetlenség vágya és a szereplő ember szemérme. Két dologtól akar mentes maradni: az elvárások hozta költői elkötelezettségtől, s a kudarc szégyenétől. A második ének pástorát az elvárások költői teljesítése, az elkötelezett költészet viszi romlásba. Ezáltal sújtja őt a kudarc szégyene, s az átokkal ama legiszonyúbb büntetés.¹² De, mint Török Sophie szép értékeléséből is kitünhetett, Babits itt, akár életművében máshelyütt is annyiszor, nemcsak az elkötelezett költő kudarcától remegett, gyötörte őt állandóan a költői lélek szemérme. Mert a költői lélek — tanítja Babits — mindig vetkezik. Mindig pörén mutatkozik meg a kíváncsi szemeknek.¹³ *Nem kell tehát még a vátesz-szerep sem*, elegendő a költő létevel együttjáró szerepkényszer ahhoz, hogy a lélek kiállja a bukás veszélyének és a pöreségnek minden szégyenét. A pályakezdő Babitsnál tehát, ha meghatározó erejű összetevője is a rezervált költői magatartásnak az a filozófiai, esztétikai felfogás, amelyre Király István említett tanulmányában hivatkozik, mégsem tekinthető ez az esztéticizmus *kizárólagosan eldöntő erejűnek*. A műesség, az ars feltétlenül igaz babitsi esztétikája mellett ott kell látnunk a költői szerep kettős kockázatától, a bukás és az önfeltárukozó lélek kettős szégyenétől rettegő költőt. Ez a pályakezdő Babitsnál természetesen elválaszthatatlan a Király István avatott tollával feltárt esztétikai állásfoglalástól. Ezt bizonyítja a Szonettek egyik, Király idézte strófája is.

Ha költő, ki lázát árulja: tessék!
Itt állok cédán, levetkőzve! láss!
ez nem költészet; de aranyműesség!
s bár nem őszinte, nem komédiás.

¹¹ TÖRÖK Sophie bevezetése *A második énekhez*, Babits M: *A második ének*, Nyugat kiadása, Bp. 1942. 12—13.

¹² Az elvárások terhes voltáról Babits a második énekkel egy esztendőben írt, Az ifjú Vörösmarty c. tanulmányában a következőket olvashatjuk: a Zalán, mint első siker, átkos volt a költőnek, hisz „Hazafias buzdításokat vártak tőle, és a nemzeti történelem éneklését, s Vörösmarty azok közé tartozott, akik nyomasztó tehernek és kötelességnek érzik, ha valamit várnak tőlük.” (BABITS: Irodalmi problémák. Nyugat kiadása, 1917. 98.)

¹³ SZAUDER József: i. m. behatóan tárgyalja a lélek meztelenségének babitsi problematikáját. Az általa említett versek sora (22. l.) szinte hivatkozási pont Babits pályakezdésétől *Jónás imájáig*.

Ime a művesség, az ars esztétikájának, és a lélek pőreségét restellő költői ének, mint a rezervált attitűd kettős-forrásának bizonyossága. A pályakezdő költőt tekintve egyként döntőnek érezhetjük mindkét okot e magatartás megítélésénél. Az egész babitsi életművet tekintve azonban a lélek pőresége és a bukás eshetősége miatti szégyenkezés okozta rezerváltságot eldöntőbb erejűnek véljük, mint első három kötetében jelentkező esztéticizmusát. Hiszen ez a lenyűgöző, elkápráztató ars mives igénye, ahogy Király a korai attitűdöt találóan megfogalmazta, a *Recitativ* után helyt kell adjon egy egészen más költői magatartásnak. — A háború, majd az ellenforradalom, végül a kezdődő új háború pokolkínját élő nemzet jajszava világgá kiáltásának. S így, az arsból, a *fiatal Babits szerint* megtanulható technéből valami más lett. E stílus és esztétika már a múlté.

Ugy született hajdan a vers az ujjam alatt,
ahogy az Ur alkothatott valami szárnyas
fényes, páncélos, izelt bogarat.

(*Cigány a siralomházban*)

Amaz ars, művesség, régen volt világ tehát. A pőreségtől és a bukás veszélyétől rettegő, szégyenkező lélek okozta tartózkodás azonban megmarad *egész életében*. Lemeztelenült lélekkel áll majd meg *Jónás imájában* az Isten előtt, hogy régi sok hiú szava helyébe kérjen költészete sodrának új-régi medret, új-régi meghatározást. (A régi — a régi hang — nyilván nem ifjúkori esztétikájának, alkotásmódjának megisméltését jelenti, hanem a régi költői biztonság kérését, amely biztonságot már *A második ének* viharában elvitt volt az ár.)

Ha pedig a rezerváltságnak ilyen alkotáslélektani indítéka is volt, nem hozható felette pusztán esztétikai, világnézeti, politikai ítélet. Hiszen az ilyen ítélet igazságossága mögött csak olyan esztétikai, filozófiai felfogás rejlik, amelyet messze túlélt a megítélt — (és olykor hallgatólagosan, vagy nem is mindig hallgatólagosan elítélt) — attitűd, amelyből „az értékesebb és kevésbé értékesebb költői magatartás” olykori tételezése nyomán szárnyra kelhet „az értékesebb, vagy kevésbé értékesebb költő” nemkívánatos fikciója. Ha két költő között volt kontroverzia, ezt kimutatni köteles az irodalomtörténet. Ez, az irodalomtörténetet hagiográfiának nem tekintő Király István tanulmányának komoly érdeme. Nem kötelessége azonban, sőt tilalomfája kellene hogy legyen az irodalomtörténetnek a kontroverzia folytatása, az indokolatlan perújrafelvétel, ha azt a két költő, amennyire művészileg és emberileg lehetséges volt, kiküszöbölte. Két attitűdöt láttunk: egy lángelme *teljes életműve* sugallta magatartást, az Adyét, és — Király tanulmányából kölcsönözve a szót — egy „kongeniális költő” *indulásának* attitűdjét. A két költői magatartás között természetesen a babitsi életmű teljességében is megvan az eltérés, ha nem is az induló Babits és Ady távolságában. Talán így értelmezhetjük e két fiatal költő rejtett polémijának Király István tanulmánya szerint „mindmáig ható, döntésre szólító, két eltérő útját — a meg nem alkudó s az alkuvásra hajló teljességvágy útját”. Ha itt a szerep, a vátesz-sors egyértelmű, és *vivódások utáni egyértelmű* vállalásának kettősségéről van szó, úgy ehhez aligha lehet hozzátennivaló. Legfeljebb annak hangsúlyozása, hogy Babits egyezkedett, kötött kompromisszumokat, de csakis önmagával. A *Magyar költő 1919-ben* című, sokat kárhoztatott, ágostoni vivódású vallomása is ezt mutatja. Az őt kérdőre vonó társaságnak a költő nem tartozik felelősséggel. — Csak saját lelkiismeretének. Így érezzük teljesnek a két attitűd divergenciáját. „Lehetővé vált az emberi választás.” — tesz pontot Király István értekezésére. Valóban. Lehet azonban kettőt választani. Petőfit és Aranyt — (amely kettős választásra a *pályakezdő, de nem a Petőfi koszorúit író* Babits képtelen volt) —, avagy Adyét és Babitsot. A kandalló lobbanó lángját és melegítő, de gyakorta lángot vető parázsát. Sőt, az értékörző nemzeti kultúrának a kettős választás a kötelessége és egyetlen lehetősége. Igazán nagy művészek között a hierarchia kialakítása kizárólag a mindenkori olvasó *szubjektív* feladata lehet.

Ami ennek a babitsi attitűdnek további állomásait illeti, egy kérdést ismételten hangsúlyoznunk kell. A költőt a szerep önmagában feszélyezte. A költői szerep. Az emberek elé való kiállás szégyene akkor is igaz, ha az nem jár együtt a vátesz küldetésével. A költői exhibicionizmus is elegendő ehhez. A kor azonban még megtetézi ezt azzal, hogy az áldatlan magyar valóság váteszt követel, prófétát egy prófétagyilkos világban.

3. Kiismerhetetlen, emberellenes világban

Mert prófétagyilkos világ volt 1919 után Babits Mihály kora. A tájékozódás szinte lehetetlen. Mint egy 1919-es, a Tanácsköztársaság bukása után írt verse is érzékelteti, — a *Szaladva fájó talpakon* című. Kín, az Óperenciák ködös semmisége, az evangéliumi szeretet pedig, amely e versben feloldódást adna, éppen nem jellemezte az 1919 utáni Magyarországot. — A szerep fokozottabban hozzátartozik a magyar közélethez, mint a dualizmus korában. De nem a liberálisok exhibicionizmusa ez immár. Amit majd Szekfű Gyula a *Három nemzedék* kiegészítő részében gúnyosan neobarokk társadalomnak nevez, abban ott kell tudnunk a keresztény kurzustól a Vitézi Székig számos anakronisztikus, reakcionárius, és gyakorta már fasisztoid intézményt. És tarthatatlannak bizonyult számos eddigi tudományos irányzék is. A kései magyar liberalizmus — vallja Szekfű Gyula a *Három nemzedékben* — csödhöz, katasztrófához vezetett. E mű pedig, tévedéseivel egyetemben részbeni meghatározója volt a magyar értelmiség szemléletének. Ami pedig művében cáfolhatatlan, empirikus igazság, az a nemzeti katasztrófa ténye.

A liberalizmus és a pozitívizmus minden törekvése arra, hogy a világ jelenségeit, természeteket és társadalmiakat egyaránt meghatározza, törvényeit leírja, — a társadalomtudományok szférájában csödhöz mondani látszott. Szekfű Gyula már nem csupán egy történelmi-politikai koncepció, de egy tudományos vizsgálati rendszer, a szellemtörténet jegyében is pálcát tört, mint R. Várkonyi Ágnes idézi, a mintegy „pozitivistá” igénnyel fellépő, liberális Bajza felett. „Bajza vezérlő csillaga megérteni filozófiailag az emberi dolgokat. De ez a liberális történet-filozófia Szekfű szemében vak csillagzat. »Mert a liberalizmus az emberi ész és értelem teljhatalmában bízva elhitte magáról, hogy a történelmi fejlődés törvényeit kiderítheti... s a fejlődés irányát előre meghatározhatja.« — olvassuk Szekfű felvilágosítását...”¹⁴ — Babits nem bízott a pozitívizmusban. A szellemtörténelmi irányzattal vitakozva elismeri, hogy a pozitívizmus azon törekvése, miszerint a történelemben „természettudományos pontosságú törvényeket keres, — belemagyarázás”, ti. a világ annál sokkal bonyolultabb és nem törvényszerű.¹⁵ A szellemtörténet művelőit azonban szubjektívizmussal vádolja, ugyanis hiányolja vizsgálataikból az *abszolútumot*, — állapítja meg R. Várkonyi Ágnes, és biznyságul idéz Babits tanulmányából. — A historikus itt „oly hajóhoz hasonlít, aki a csillagok helyett a felhők járása szerint akar tájékozódni.” E Várkonyi szerint népszerűvé vált hasonlat után pedig így folytatja: „Szubjektív és egyéni: nagyon közel vannak az önkényeshez; s a tudomány csak mégsem lehet bevallottan önkényes? Nem vettek a tanár urak túlságosan komolyan bennünket, könnyen és felelőtlenül beszélő írókat?”¹⁶ — Babits szellemes öniróniával pirongatja meg a szellem-történészeket, mindenekelőtt Szekfű Gyulát, de önmagával szemben igazságtalan. Rá végképp nem illik a könnyen és felelőtlenül beszélő írók többese. Számára, akinek a világ kaotikusabb annál, hogy törvényszerű legyen, de rendezettebb annál, hogysem önkényesen ítéljük meg jelenségeit, ahhoz, hogy szólhasson, kellett valamilyen irányzék. Korának sem társadalmá, sem pedig tudományossága ilyet *számára* nem adhatott. Etikája azonban mélyen abszolutista.

¹⁴ R. VÁRKONYI Ágnes: A pozitivistá történetiszemlélet a magyar történetírásban. (Akadémiai doktori értekezés, kézirat, MTA kéziratár, I. 439–440.)

¹⁵ BABITS: Szellemtörténet. Ny. 1931., Ezüstkör. Athenaeum 1938.

¹⁶ R. VÁRKONYI Á.: i. m. 473. és köv. l.

Tudja, mi az, amit tagad, aminek ellene mond. És biztos ellenérveiben, melyek mindenkori refrénje a *humánium*. Tudja, hogy ez a magatartás nem igazodik a korhoz; ezért bizonytalan, olykor visszahúzó, de érzi: a prófétákat megtagadó, azokat üldöző kor is rá van utalva a prófétákra. Sőt, talán sokkal fokozottabban, mint a toleránsabb idők. A ráutaltság azonban még nem elégséges. Kellenek a küldetést vállalók, és a katolikus Babits számára kell a küldetést meghatározó, perszonalifikált, vagy legalábbis spiritualizált humánium és — a költő Ágostonjával élve — abszolút Igazság, — az Isten. Ez abszolútum Babitsnál azonban gyakorta ismeretlen, főleg pedig kiismerhetetlen hatalom.¹⁷ — Rendezetlen, kiismerhetetlen világban, egyetlen többnyire bizonyos, de természetfeletti és sokszor ki nem ismerhető, a költő képzetében is *ellentmondásos* hatalom, — a modern próféta minden vértézete. De ki áll ki ország-világ elé ily szegényesnek tűnő köntösben? Babits e kérdést imígyen fogalmazza meg:

S jött az Eke és átszántott a földön —
de ki fog a föltszántott földbe vetni?
Hol a jó mag, és hol van, aki szórja,
a méltó kar, mely könnyen lendül égne?

Hol van Péter, aki látta a Krisztust
s látását bölcs lélekkel őrzi s osztja?
És hol van Pál, kinek nyelve hegyén az
„ismeretlen Isten” neve kilobban?

(Vers, apostolokról)¹⁸

Isteni jelt kíván tehát, s annak nevében szót emelő embereket 'a megsokasodott antikrisztusok' korában. S ezt az óhaját ismétli meg köteten kívüli versében, a *Vértanúság vágya* címűben.¹⁹ — Nem a küldetés veszélye az akadály, hanem a küldetés céltalansága. Mint az isteni vetés hasztalan hullana a terméketlen földbe,

Igy hullna
a vér is, a vér is hasztalanul ma.

Bujjunk el testvérek, félnek a próféták,
hol az igazság is hamisan fog krétát.

Nézzétek: szavaim elrejtik magukat,
mintha sövény mögül a gyáva eb ugat.

Félnek, megtorpannak a próféták e korban, — elrejtőznek a szavak, az örök hűtlenek, a szólni-vágyó elől. *Jónás imájában* nyeri el végső kikristályosodását ez az örök babitsi panasz. De a szavak hűtlensége sem lehet ok a némaságra.

¹⁷ Babits istenképzetének néhány paradoxonáról Jónás könyve kapcsán szólunk. — A kérdés külön tanulmányt igényelne.

¹⁸ A kiemelés Babitsé. — Az „ismeretlen Isten” itt nem a költő érintett istenképzetére, hanem Pál apostolnak az athéni Aereszpagoszon mondott prédikációjára utal. (Ap. Csel. 17; 22—31.) — Benedek Marcell szerint e verset Babits a keresztény kurzus ellen írta. L. BENEDEK Marcell: Babits Mihály. (Irodalomtörténeti Kiskönyvtár) Bp. 1969. 51.

¹⁹ *Vértanúság vágya*. Az Est 1925. VII. 20. Uaz. Babits Mihály összes művei, Bp. Franklin, é. n. (1946.)

Sajgnak hüvelyükben a megcsiszolt szavak.

Csak nekiindulni, mint a Bolond Lovag!

ragyogva, kitárva, kamaszul és bátran!

S nem is e gép-évek motor-fogatában,

Amely csak arra visz, amerre *akarják*,

amerre számítva csattintja csavarját

a céltudat kemény ujjhegye!

Vállalni kell tehát a beszéd, a szólás kockázatát, még akkor is, ha a szót emelő Don Quijoteként tűnik fel, tehát különknek, bolondnak az emberek között. Vállalni kell a szót „s nem is e gép-évek motorfogatában”, tehát a kimondott szó a kor elvárásai, parancsai ellenére hangzik fel. Mindezt pedig releválja az Isten, s a jövődő távlata, a prófétától pedig oly erőt követel, amely még az Istent is gyámolítani képes. — A kérdés felvetése mindenestre már Jónást előlegezi. A verset azonban a költő kötetben mégsem vállalta. S úgy hisszük, nemcsak a forma viszonylagos tökéletlensége miatt. Nem vállalta, nem vállalhatta a romantikus megoldást. Ember-szabásúbbat keresett, és talált két helyütt. Egyet a történelemben és (bizonyly annak hatá-sára is,) egyet saját lelkében. Széchenyi István grófot — mint Fodor Iona szép esszéjében rá-mutat — a magyarság múltjába tekintve, Jónás prófétát pedig, az ószövetségi történet nyo-mán, lelkéből megmintázva.²⁰

II.

Egy történelmi és egy irodalmi szerepvállalás kapcsolata

Nem Babits Mihály ragyogó Széchenyi-esszéje Jónás könyvének és Imájának tulajdonképpen anticipálója, hanem maga Széchenyi, — és ha a Jónás-problematika babitsi feldolgozásának kapcsolatait keressük, úgy Babits tanulmánya irányzék lehet ugyan, a teljesebb megvilágítást azonban csak a döblingi hagyaték szerteágazóbb vizsgálata biztosíthatja. Az azonban, hogy hatásként tételezünk néhány olyan Széchenyitől származó megnyilatkozást,

²⁰ Hogy Széchenyi vívódásait a Babitséi mellé helyezzem, erre két inspirációt kaptam. Az egyiket FODOR Iona kiváló tanulmánya jelentette; Babits és a Jónás könyve. Kortárs, 1967/2. A szerző itt párhuzamot von a szereptől tartó, de azt mégis vállaló személyiségek között Konfuciusztól, Mohameden át, egészen a janzenista Rákócziig és Széchenyiig, utalván a Jónás két évvel megelőző, Széchenyiről szóló Babits-tanulmányra. A másik lényeges személyiség pedig Jónás könyve kapcsán FODOR I. szerint Augustinus. — Tegyük hozzá, hogy Babits Az európai irodalom történetében szt. Ágoston Vallomásainak hatását látja éppen Rákóczi Vallomásaiban és Széchenyi Naplójában. (Vö. BABITS: Az európai irodalom története. Nyugat kiadása, é. n. 136. Széchenyi naplójára, mint egy nyugtalan, vezeklő, katolikus lélek vívódásaira vonatkoztatva, e párhuzamot Babits megismétli Széchenyi-esszéjében Vö. BABITS Mihály: A legnagyobb magyar, (Töredék Széchenyiről,) 1936., Ezüstkör, 1938.)

A másik inspirációt SZABAD György professzor előadása jelentette számomra, a döblingi Széchenyiről. Vívódásait a cselekvés kiszámíthatatlan következményeivel kapcsolatosan, Babits Jónásának problematikájával vetette össze. — Szíves felvilágosítása nyomán jutottam el a döblingi irodalmi hagyaték tanulmányozásához, amely írárok között, Károlyi Árpád bevezető tanulmányának kalauzolásával, — (amely tanulmányra e vonatkozásban szintén Szabad György hívta fel a figyelmemet,) — több, a Jónás könyvének egyes babitsi kérdéseit előlegező vonatkozást találtam.

amelyet a költő expressis verbis nem hangsúlyoz, úgy véljük, nem jelent önkényességet, hisz Babits esszéje a bizonyosság rá, hogy fő inspiráló ez értekezés megírásához a Napló, — mint nem előzőri, de újólag átélt olvasmányélmény volt.

1. A cselekvés dilemmája

A döblingi Széchenyi heroikus, de tragikus története nem a szanatóriumban, hanem legalábbis 1848 magyar tavaszán kezdődik, de az intézetben, illetőleg az odakerülését megelőző néhány hónapban felfakadó önmarcangolásai, önvádjai — mint erre Szabad György figyelmeztet —, visszanyúlnak a legnagyobb magyar ifjúságába. „Széchenyit politikai aktivizálódásában annak idején fölöttébb gátolta apja példája, aki a francia forradalom előtti politikai cselekvését a forradalom után visszavonulással, és vezekléssel igyekezett kiegyenlíteni, s egy évtizedbe telt, amíg hamleti dilemmájában a tett mellett döntött.”²¹ Ime az első hasonlatosság. Széchenyi dilemmája a cselekvés kérdésében megelőzi és követi tettét. Jónásnál is megtalálhatjuk a „cselekedjem-é?” és a „miért is cselekedtem?” — kettős kérdését. Különbség azonban, hogy Széchenyinnél cselekvés közben is ott él a gyötrő önkontroll, Babits hőse azonban mikor cselekszik, csak cselekszik, de nincs kontrollja tetteiről. Ezért lesz részint doktrinér, részint komikus. A fő kérdés azonban cselekvés és passzivitás dilemmája. Mert a tett felelősség. S a történelmi tett felelősségének kérdése — mint Fodor Ilona rámutat — éppen a veszített szabadságharc után lesz Magyarországon hangsúlyozott, mikor Kemény Zsigmond és mások a „túlhajtott erény” hőseit ültetik a vádlottak padjára, Széchenyi pedig hasonló váddal önmagát.²² Égető Széchenyi dilemmája. Babits, mint sajátját, érzi át említett esszéjében. „Egy nemzettel ajándékozni meg az emberiséget. «! . . . De vajjon a megajándékozott hálás lesz-e az ajándékért? S a fölébresztett áldja-e majd az ébresztőt, ki őt »kínra és vérre költi«? . . . Nem jobb lett volna-e, ha soha »be nem tanulja a 24 magyar szót« amellyel, mintegy első tőkével a 60.000 pengő forint mellé, elindult nemzettermelő útjára?» E rettegés fő oka pedig abban rejlik, hogy a világ, amelyben a kiválasztottnak szerepelnie kell, ismeretlen és kiismerhetetlen. Ilyen kiismerhetetlen világ volt a Széchenyié, amelyben történelmi szerepére vállalkozott, s a költő Jónásé sem lesz külön. „Széchenyi a bizonyosságot szomjazta a cselekedetben, ahogy valaha Pascal szomjazhatta a bizonyosságot a hitben. De mi bizonyosság lehet a cselekedetre nézve? Van-e kiszámíthatatlanabb, mint az eldobott kő útja, azon a göröncsös és meglepetésekkel teli pályán, amelyet valóságnak nevezünk? Oly komplikált az emberi világ, oly rettenetes és maradék nélkül ki nem ismerhető szövedéke a motívumoknak, hogy a legkisebb megmozdulás mérhetetlen távolságokba hathat, soha nem sejtett zavarok oka lehet” — olvassuk esszéjében. A világ útvesztőiben — ha tetszik, Babits majdani Ninivéjében — nincs tájékozódás. *Veszélyes cselekedni*, hisz az eldobott kő útja kiszámíthatatlan. Széchenyi pedig nem egyszerűen követ dobott el, hanem köveket emelt ki az ancien régime építményéből. Most pedig, ti. 1848 augusztusában, a horvát támadást rettegő és a Bécsből mindinkább eltaszított Magyarországon hallucinációszerűen olvassa saját fejére Metternich herceg egykori jóslatát: „Es klingt unaufhaltsam in meinen Ohren, was Metternich mir vor 20—25 Jahren sagte: »Nehmen Sie einen Stein aus dem Gewölbe heraus, so stürzt das Ganze zusammen!«! Es wäre also vielleicht besser gewesen, wenn ich nicht geboren wäre, oder nichts unternommen haben würde! Gott vergebe mir!”²³

²¹ SZABAD György: Széchenyi Döblingben. Valóság 1960/3.

²² FODOR: i. m.

²³ Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka. Bp. 1921. I. köt. 371. — Naplófeljegyzés 1848. augusztus 11.-éről. Id. KÁROLYI Árpád, történelmi bevezetésében, uo. 131. Ez önvádra utal SZABAD György: i. m.-ben.

Ilyen veszélyes, kiszámíthatatlan tehát a cselekvés és annak minden következménye a kiismerhetetlen világban. De a tétlenség sem különb. Jónás elsőnek tétlenségéért kell, hogy szenvedjen majd a hajón és a cet gyomrában. Ez — mint Babits rámutat — Széchenyi másik dilemmája. „Cselekedet és tétlenség egyforma veszély lehet. A tétlenség is cselekedet! Ki találhatja itt meg a bizonyosságot? S nem bűnös-e, aki bizonyosság nélkül cselekszik vagy nem cselekszik? Ki oldja meg valaha ezt a dilemmát? Ha a bűnt az okozott baj méri, nem kell-e a legjobb szándékú politikusra nagyobb irtózáttal tekinteni, mint a vérszopó szörnyetegre, akitől minden kitellik? Soha nem volt ez a kérdés szörnyűbb, mint ma.”²⁴ „Cselekedet és tétlenség egyforma veszély lehet” — olvastuk. És nem tudni, hogy a választással melyik attitűd igazolódik. Babits itt még csak a dilemma rettenetét érzi át. *Jónás* könyvében érkezik majd el az Úr kikényszerítette egyetlen lehetséges állásfoglaláshoz: „mert vétkesek közt cinkos, aki néma.”²⁵

2. A kényszer-cselekedet

Jónás elsőnek tétlenségéért kell, hogy szenvedjen — irtuk. De miért kell szenvednie másodsor? ti. Ninivében. Mert nincs tájékozódása a világban? Ez a fő ok. De ennek is vannak okai. Ezek közül e helyütt egyet vizsgálunk meg, amely Széchenyi töprengéseiből nyerhet megvilágítást. Nevezetesen azt, hogy Jónás számára térítő útja kényszerűség. Indítékában legalábbis az, még akkor is, ha részben azonosul szerepével. De kényszer-cselekedet volt-e a Széchenyié? „Csak úgy hosszabbítsd meg életemet, oh mennyei atyám, így imádkozám és imádkozom minden nap, ha a közre nézve hasznos lehetek” — idézi Szekfű Gyula Széchenyit.²⁶ És mégis kényszer-cselekedet volt, éppúgy, mint a Jónás mítikus története mögött meghúzódó költőé. A lelkiismeret kényszerítő ereje által. A szerep sodrása azonban gyakorta elidegeníti szándékaitól a szereplőt. Így adódott Széchenyiéni az, hogy kétszeresen vált áldozattá. Egyrészt áldozata lett annak, amit vállalt. Babits szavaival: „Egyformán volt hazájára nézve a nacionalizmus tudatos megteremtője, és a sodrába került áldozat.”²⁷ Másrészt azonban — és ez még győtrőbb — áldozata lett annak, amit nem vállalt. Nemcsak annak, amit korábban, ti. március idusa előtt nem vállalt volna — a kollegiális viszonyt, egy revolucionárius kabinetben belül, Kossúttal, amit egyébként, mint naplójában olvashatjuk, szemére is vetettek — feltehetően hisztérika — arisztokrata hölgyek stb. —, hanem annak is, amit egyáltalán nem vállalt. Néhány példát ez utóbbiakra. Szekfű a Naplóból idézi Széchenyi panaszát: „Erővel pártemberré akarnak tenni.”²⁸ Széchenyitől való tehát ez az idézet, de írhatta volna Babits is. Csak a legjellemzőbb példára hivatkozunk, *Jobb és bal* című versére, melyben azért tiltakozik, mert mint költőt, pártokba akarják állítani, holott őt legföljebb az Isten állíthatja majd a végítéletkor jobbra vagy balra. — Nem kevésbé jelentős néhány Károlyi Árpád hozta idézet, ugyancsak 1848-ból. A forradalmi események és a politikai szemfényvesztések közepette, — március 28-i naplófeljegyzése szerint — így szólt Deákhhoz: „Egy bizonyos, hogy bennünket, vagy főnt, vagy lent/, de / felakasztanak.”²⁹ Ez még az első dilemmához kapcsolható, ti.

²⁴ BABITS: i. m.

²⁵ Mert vétkesek közt... FODOR Ilona (i. m.) méltán hangsúlyozza, hogy ez annyiszor idézett és félreértett sor nem Jónás, hanem Isten állásfoglalása. Azonban — tegyük hozzá — Jónás kálváriája végére bele kell, hogy nyugodjék ebbe az immáron megfelelőbbé tett isteni akaratba.

²⁶ SZEKFŰ Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. (Bp. 1934. 51.) Uo. Szekfű, Babbitshoz hasonlóan Széchenyi Naplóját Szt. Ágoston vallomásaival veti össze.

²⁷ BABITS: i. m.

²⁸ SZEKFŰ: i. m. 21. — Zichy és Széchenyi grófnők szemrehányásáról SZABAD Gy. i. m. ben.

²⁹ KÁROLYI: i. m. 111.

ha velük tartasz (tehát cselekszel), akkor fent, ha nem cselekszel, vagy horribile dictu ellenük cselekszel, akkor lent, de végeznek veled. De Széchenyi e nem túl bizalomgerjesztő két alternatívához még ezt is hozzáfűzi: „— und ich komme dazu, wie Pilatus ins Credo”.³⁰ Ugyancsak természetével ellentétes, nem vállalt szerep miatt tart a megtorlástól, mikor a forradalmi terrort emlegető Kossuth és Vasvári megjegyzései kapcsán mondja: „Kossuth, ha arra kerül a sor, legalább a saját nézeteiért fog halált szenvedni, én azonban egy olyan doktrínáért, amelyet mindig támadtam.”³¹ S amit szintén végképp távolinak érzett önmagától, az a nép szerepe az eseményekben. S ebben is felelősnek érzi magát. Amint Szabad György figyelmeztet: Önmarcangolását fokozza eszméinek lehatolása a tömegbe.³² Hogy Babits számára mit jelentett a Jónás képzetében köveket ragadó „fedett népség” — azt *Jónás könyve* kapcsán több aspektusból is módunk lesz belátni. Aligha becsesebbet, mint Széchenyinek.³³ Károlyi Árpád írja, hogy Széchenyi az olasz ügy miatt lemondana tárcájáról. Kéri az azótiban, hogy ne tegye. „Széchenyi a kötelességek e rémitő összeütközésénél”, a nyílt forradalomtól tartva, — posztján marad.³⁴ Tekintsük végezetül *Jónás könyve* „népábrázolásának” következő, Széchenyi viszontagságaiból származó pandanját. — Károlyi Árpád írja: „Fehr Vilmost, a pesti hengermalom igazgatóját okolták, azért, mert az üzem a kritikus időben nem tud elég fegyvert készíteni. Ámbár a kormány volt a hibás, de „az aggódó Széchenyi lelke már megremegett, s már látta a fölbujtott csöcseléket, amint lámpavasra akarja húzni a becsülétes, ártatlan Fehrt. Kimondhatatlan undor fogta el...”³⁵ Mindezekből az elsődleges konklúzió: Széchenyi fizikailag leendő áldozatnak, lelkileg pedig áldozatnak érzi magát, egy sor számára brutális dologért, amelyet nem vállalt soha. — Az átmenetileg elvállalt *kényszerküldetés* után pedig hasonlatosak lesznek Jónásnak az Úrhoz intézett zokszavai:

Én Jónás, ki csak a Békét szerettem,
harc és pusztulás prófétája lettem.

És, mint Fodor Ilona hangsúlyozza, Isten irgalma bünteti Jónást, azt, aki küldetését kényszerből vállalta.³⁶ Így lesz korábban elutasított küldetésének „áldozata”.

Hiszen tudhattam! Kellett volna tudni!
Azért vágytam hajón Tarsisba futni...
Mert te vagy aki fordít rosszat jóra,
minden gonosznak elváltoztatója.
De már az én lelkem vedd vissza tőlem,
mert jobb nekem meghalnom, hogysen élnem.

3. Az individuum és az erő felelőssége

Ugyancsak Fodor Ilona hívja fel a figyelmet arra, hogy Babits 1917-ben, az Ágoston-tanulmány esztendejében már szakít Nietzsche akarattelfogásával. Ágoston kapcsán veti fel, hogy az akarat nem az erő, hanem az egyén joga, s ez jelentkezik Széchenyi-tanulmányában

³⁰ Gr. SZÉCHENYI I.: i. m. I. 285.

³¹ KÁROLYI: i. m. 111.

³² SZABAD Gy.: i. m.

³³ Ez alatt nem a nép érdekeinek lebecsülését, hanem a nép állapotából következtethető viselkedésétől való félelmet kell érteni, hasonlóan Madách népszemléletéhez.

³⁴ KÁROLYI: i. m. 128.

³⁵ KÁROLYI: i. m. 116.

³⁶ FODOR: i. m.

is.³⁷ Valóban arról olvashatunk Babitsnál, hogy Széchenyi esetében „... a fogyatékosági érzés másnéven felelősségérzés.” Majd hozzáteszi: az „erő joga” napirenden van. (1936!) De Széchenyi élete: „Az erő mint felelősség.” Jónás könyvében — írunk sem kell — az erő jogát Jónás, az erő felelősségét Isten képviseli. Hogy Széchenyi e kérdést mennyire átértette, az kiderül az eddig látottakon kívül, utolsó nagy művének, a *Disharmonie und Blindheit*nek abból a részletéből is, amelyben felpanaszolja, hogy Albrecht főherceg egy magyar személyiségnek azt vetette oda: „Oh, mit szerződésnek, mit jogok! Más jogom nincs, mint az erősebb joga!”³⁸

Ime az erő felelőssége, a humánium azon megnyilatkozása, amely a Jónás-problematika megoldásának egyik komponense lesz. A másik komponens is benne rejlik Széchenyi személyiségrajzában. Csak ellenkező előjellel. — Babitsnak feltűnik, éppen Széchenyi naplója olvastán, a legnagyobb magyar értékelt tömegmegvetése és hiúsága. Nagyságáról azonban így vélekedik: „Ez maga az egyéniség ereje, a kitörő individuum, amely *nem tűri, hogy eltűnjön és hatástalanul maradjon a világban*”³⁹ E nagysága: „... egyszerű valami, s mégis a legnagyobb, ami a világon létezik: erő, emberi erő.”⁴⁰ Ami az emberi erő, az individuum heroizálását illeti, ha ez tömegmegvetéssel és kiváltképp hiúsággal párosul, úgy az Babits ifjúságát idézhette, az önzés szentségét hangsúlyozó Szent Mihály és az ember megválthatóságát nietzschei individuál-filozófiával tagadó *Fájó, fájó ének* költőjét. De Babits felismeri Széchenyiben „honszeretet és önérdék...” egységét, amelyet kapcsolatba hoz a liberális angol közgazdaságtannal. Ez a liberális demokratizmus azonban nem az emberek uniformizálását jelenti — teszi hozzá a költő. Sőt, Széchenyi „maga is kezdettől fogva kiválni és különbözni akart.”⁴¹ Ez utóbbi megállapítás az iménti idézetből kiemelt gondolatot erősíti meg. Azt, hogy Széchenyi individuum a „*nem tűri meg, hogy eltűnjön és hatástalanul maradjon a világban.*” Igen. És ami ettől elválaszthatatlan, túlbecsüli, nem érdemeit, de személyének hatását a történelem menetére. Székfű Széchenyi politikai romanticizmusáról elmélkedik.⁴² Ennek legdöntőbb, és sorsára nézve oly tragikus kimenetelű jellemzését Szabad György fogalmazta meg: Széchenyi szubjektív történelemszemlélete juttatja őt magát is Wesselényi és Kossuth után a forradalomért felelős személyek vádoltak padjára.⁴³ Nem *Jónás könyve* Istenének módján gondolkodott tehát, aki új Jónások és Ninivék végeláthatatlan során át kívánja majd betölteni saját akaratát, mely végeláthatatlan sort a véges emberi erők sokasága adja. Sokkal inkább gondolkodott Jónás próféta módján, aki elvakulván a kényszerküldetésétől, úgy vélte, hogy az ő szerepe egyetlen eszköz Isten akaratának betöltésére, vagy, ahogy Fodor Ilona mondja, Széchenyi és Jónás a túl jól teljesített kötelesség áldozatai. Jónás azonban, mondja a tanulmány szerzője, — névtelen áldozat. (ti. az új Jónások és Ninivék végeláthatatlan sorában.)⁴⁴ S amint Jónást a mű végén kioktatta és megnyugtatta az Úr, ahhoz hasonlóan kísérelte meg a krisztinavárosi templom plébánosa megnyugtanni a nála meggyónó Széchenyi háborgó lelkiismeretét. — Őn nem vehet semmit a saját szemére, hisz „... a hiúság egy neme, mondá a derék lelki orvos, azt hinni, hogy egy ember lehet ily nagy dolgok oka.”⁴⁵ Pedig az evolucionista Széchenyi ismerte Isten malmajnak lassan őrlő munkáját, a véges, de jól adagolt, kisebb erőbefektetések

³⁷ FODOR: i. m.

³⁸ Id. KÁROLYI Á.: i. m. 240.

³⁹ A kiemelés tőlünk való. M. T.

⁴⁰ Mindkét idézet BABITS: i. m.

⁴¹ BABITS: i. m.

⁴² SZEKFŰ: i. m. 53.

⁴³ SZABAD Gy.: i. m.

⁴⁴ Mind a „túl jól teljesített kötelesség,” mind pedig a „névtelen áldozat” fogalma, FODOR I.: i. m.

⁴⁵ KÁROLYI Á. szövegrekonstrukciója, Széchenyi 1848. augusztus 22-i naplólélfeljegyzése alapján. A kiemelés Károlyi Árpádé. i. m. 134.

gyümölcsöző hatását a nagy Időn át. Korábban ez volt fő bizodalma, s döblingi esztendeiben is ennek jegyében politizált. Nem várt és kiváltképp nem látott célszerűnek nagyobb fordulatokat, de bízott az aprómunka sikereiben. Ahogy a Rechberghez küldött Hollánnak írta volt 1859. szeptember 19-én: „... Hollán tán egyenlőre nem fog érvényre jutni; de vigasztalódjék, mert ha szálfákat nem dönthet le, faraghat fogpiszkálókat, amire ő ime szeretettel meg is hívja...”⁴⁶

Széchenyi életművének, személyiségének történetész kutatói nyilván még tovább színezhetik e történelmi és irodalmi szerep találkozását. Számunkra azonban a legfőbb tanulsága az, hogy miért tartotta Babits oly lényegesnek a legnagyobb magyarról szóló esszéjének megírását 1936-ban. „Újra és újra mondom: sohasem voltak kérdések maibbak. Hiszen sohasem voltak idők veszélyesebbek.”⁴⁷ Tehát a költő, Széchenyi példáján, rettegve óv a felelőtlen tettetől. Itt az ellenszer — mutat rá Széchenyi Naplójára. És — ne feledjük — nem a mindenáron való felelőtlen tettet vállalja Jónás könyvében és *Imájában* sem, hanem az erkölcsileg kánonizált, Isten által determinált, *felelős* tettet, költői-prófétai szerepet, amelyért Jónás *imájában* hasonlatos bátor elszántsággal fog könyörögni, mint tette volt Széchenyi néhány nappal 1848 március idusa után: „Én a magam részéről megmaradok a bárkán, bárhol vet is horgonyt és bármely kikötőbe viszi is a szerencse; de az enyéimet, aztán magyar népemet és végre önmagamat a te kezébe ajánlom Istenem.”⁴⁸

III.

Jónás könyve és Imája

Mivel e földön jónak lenni oly nehéz —
erényeid elhagynak, mint az ifjúság,
de bűneid utánad jönnek, mint a hű kutyák...
... mintha mondanák: „Nem menekülsz!”

(*Intelem vezeklésre*)

1. A bűnös akarat és a szenvedés

Jónás próféta a szenvedések elől menekült Tarsis felé, Isten parancsa ellenére, „mivel rühellé a próféataságot”, és félt Ninive népének haragjától.⁴⁹ S mert futott a küldetés veszélye, a szertevetés elől, szenvedés lett osztályrésze. Ninive helyett a tenger vihara gyötri, melynek hullámai olyanok, „mintha egy új Ninive kelne-hullna, / kelne, s percenként összedőne újra”. A próféta képzeletében köveket ragadó „fedett népség” helyett pedig a durva hajósok akarják majd elveszejteni. — Lényeglátóan ír Ungvári Tamás a műben szereplő hajósokról, szembeállítván őket a Biblia jámbor szereplőivel: „Nem az Urat féltő, bajbajutott jámborok ők Babitsnál, hanem a »kezdődő barbárság lármájával« csaholó tömeg, ahogy a »Tömeg és nemzét« című, ez időből származó cikkében írta.”⁵⁰ Babits realiztikusan érzékelteti a hajósok, a plebs durvasá-

⁴⁶ KÁROLYI Á.: i. m. 199.

⁴⁷ BABITS: i. m.

⁴⁸ Id. KÁROLYI Á.: i. m. 109.

⁴⁹ FODOR I.: i. m.-ben, Illyést idézve, jól látja itt a szereptől való iszonyodást, de vele szemben hangsúlyoznunk kell a veszélytől, a szenvedéstől való félelmet is, hiszen a szerep a veszélynek, a szenvedésnek hordozója.

⁵⁰ UNGVÁRI Tamás: A Jónás könyvéről; utószó Jónás könyvéhez. Bp. 1961: 66.

gát, s ez a durvaság a szepegő Jónás fizikai gyötreimait lelkiekkel párosítja. „A görcs hajósok” közül „ki-ki a maga istenét üvölté” s a kormányos nem kevésbé durván kiált a meglapuló prófétára.

... Kelj föl s kiálts a keserves
istenedhez, talán ő megkegyelmez!
... Mely város vall polgárának, büdös?
S e fene vízen át velünk mivégre jössz?

S a kormányossal való jelenet durva hangnemébe talán nem erőltetett, ha beleérezzük a költő korának antiszemitizmussal telített nyersségét — éppen Babits mély humanizmusából eredően.

Mely város vall polgárának, büdös?
... S ő monda néki: Zsidó vagyok én...
Hé, emberek! Fogjátok és vigyétek
ezt a zsidót!

(A Károlyi-bibliában Jónás úgymond: „Héber vagyok.”) — Jónás pedig a tengerbe vettetik:

S már nyolc marok ragadta,
nehogy hajójuk süllyedjen miatta,
mert nehéz a kő és nehéz az ólom,
de nehezebb, kit titkos súlyú bűn nyom.⁵¹

Jónás bűne tehát *veszélyt, szenvedést* okozott, annak augustinusi értelmezésében, ahogy azt a költő Ágoston-tanulmányában az intelligencia szentjétől idézte: „... bűn és büntetés csak két oldala egy és ugyanazon dolognak. A bűnös *akarata* nyugtalanság és kín: cselekvés és szenvedés, bűn és bűnhődés egyszere.”⁵²

Jónás könyvének második része a próféta megmenekülésének gyötreimekkel teli, tragikomikus története. Jónás csak újabb szenvedések árán menekülhet meg a hullámsírból, s e szenvedések hatására jut el majd a korábban rettegett valós világba, — Ninivébe. Az Úr tehát megleckéztetője, s egyszersmind megmentője Jónásnak. — „... hol atyámnak, hol kínzómnak látszik. / Égi gazda, bosszú, megbocsátás, / s úgy nem értem, mint te engem, Ádáz.” — olvashatjuk az *Ádáz kutyám* soraiban. S Jónás sem érti meg, egészen kálváriája végéig az ő Urát. Az Úr hűtlen szolgálójának cethalat készít, amely úgy nyeli el az engedetlen prófétát, hogy haja szála se görbül. Jónás azonban kezdetben csak szenvedését érzi, az Istenre üvölt „a koporsónak torkából”, nem értvén meg, hogy a cet-koporsó megmenekülésének *szen-*

⁵¹ A tenger megnyugvása az első rész végén nyugalmat sugall a próféta tengerbe vettetése ellenére is.

...s megcsöndesült a tenger, ...
...S a messzeségben föltűnt a szivárvány.
A víz simán gyűrűzött, mint a márvány.

Bibliai szépségű táj sugalmazza a nyugalmat, Jahve szövetségének jelével, mely szövetség az ember *megtartására* kötött.

⁵² BABITS: Szent Ágoston. Ny 1917. A kiemelés tőlünk való. M. T.

vedéssel terhes eszköze. S így, a szenvedés által tartatik meg prófétának.⁵³ Most már ő sirja vissza kétségbeesetten régi elhivatottságát.

Én, aki Jónás voltam, ki vagyok már?
Ki titkaidat tudtam, mit tudok már?

A *Jónás imájában* és számos korábbi versben föllelhető kétségbeesett keresése ez a régi hangnak, amaz első éneknek, amelynek megismételhetőségében a költő oly önmarcangolóan kételkedett.

Jónást azonban megleckéztetése küldetéséhez láncolja.

Most már tudom, hogy nincs mód futni tőled
s ki nem akar szenvedni, kétszer szenved.
De te se futhatsz, Isten, énelőlem,
habár e halban sós hús lett belőlem.

Idézetünk utolsó sora jellegzetesen példázza azt, hogy a cet gyomrában hánykódó próféta szenvedését a költő Dante Poklának groteszk plaszticitásával teszi érzékletessé, tragikomikussá. A sós hússá lett próféta figurája is ilyen eszköznek tetszene csupán, ha nem ismétlődnek jelentésmódon. De ismétlődik, mégpedig akkor, amikor Jónás felismeri az Úrban, nemcsak megleckéztetőjét, hanem *megtartóját* is.

És monda Jónás: Ki táncoltat engem?
Ki az aki nem hágy pusztulni csendben?
Besóztál görgő tengered savával
és csapkodsz, mintha játszanál csigával.
Mert megfogyatkozott bennem a lélek:
de az én Uram akará hogy éljek.
Ebének kíván engemet a pásztor
és *megszabadított a rothadástól*.⁵⁴

Tehát Jónást, akiből „e halban sós hús lett”; kit az Úr „besóztott tengere savával”, ezt a Jónást szabadította meg a rothadástól — mint ahogy a húst besózzák, hogy meg ne romoljék. — Jónás könyvében a legtriviálisabb troposznak is mély jelentése van.

— Jónás pedig, elismerve megleckéztetésének jogosságát, elkötelezetté lesz; „mert aki éltét hazugságba veszti; / a boldogságtól magát elrekeszti.” A próféta elkötelezettségének tar-

⁵³ Szenvedés és megváltás, illetőleg a megváltástól elválaszthatatlan üdvösség, *megtartás* kapcsolata igen lényeges jellemzője a babitsi életműnek. A megváltó szenvedés babitsi gondolatához természetesen hozzátartozik a lélek gyötrelme is. Erre példa a remekművű *Psychoanalysis Christiana*. — Nem tudunk szembenézni magunkkal teljes őszinteséggel, holott mindent látunk, és szemünkkel az Isten mindent látó. Innen a félelem a kárhózzattól. Szenvedés nélkül azonban a lélek önvizsgálata lehetetlen; — „Szenvedésre lettünk mi.” — (Ez is Szent Ágoston-i gondolat.)

Szenvedni annyi, mint diadalt aratni:
Oh hány éles vasnak kell rajtunk faragni,
míg méltók nem leszünk, hogy az Ég királya
beállítson majdan szobros csarnokába.

Krisztus urunk, segíts meg!

⁵⁴ Mindkét kiemelés tőlünk való. M. T.

talma az isteni akarat bétöltése, amely — talán augustinusi értelemben — nem kerül ellentétbe szabad akaratával. Augustinus ugyanis, mint Babits esszéjében rámutat, az előzőekben idézett bűnös akarat kérdéséből vezeti le az akarat szabadság problematikáját. Eszerint „Az emberi akarat a priori szabad: ez a szabadság időtlen, generikus és minden létező emberi tényt megelőz: az időbeli világba, az események láncába beállítva az akarat immár teljesen determinált.” Ugyanis mindnyájan bűnben születünk, „*Ekként fájdalomra,*⁵⁵ mert fizikai és erkölcsi rosszak egyek.” Jóra pedig csak igazság és kegyelem által vagyunk képesek.⁵⁶

2. A város útvesztőjében

— Jónásnak magába szállása után már amúgy is csak egy útja lehetett, a Ninivébe vezető. A próféta azonban, — a bibliai szövegnek megfelelően is, — hangsúlyozottan újra parancsot kap az Úrtól:

S monda az Úr Jónásnak másodízben:
„Kelj föl és menj, mert én vagyok az Isten.
Menj, a nagy Ninivéig meg se állj,
s miként elédbbe írtam, prédikálj!”

Tehát Jónás a Jobb és bal Babitsának egyetlen lehetséges elkötelezettségét vállalja, immár nagyon messze A második ének ama sziget gondolatától.

Ilyetén helyzetben száll alá a próféta az élet világába, indul el térítő útjára, Ninivébe.⁵⁷

⁵⁵ A kiemelés Babits Mihályé. — Íme, a „Szenvedésre lettünk mi” ágostoni gondolata. (Vö. 56. jegyzettel.)

⁵⁶ Predestináció és szabad akarat kettősségét kutatja Az elbocsátott vad c. verse is. „Nem hiszek az Elrendelésben, mert van szivemben akarat, . . .” — olvassuk. Majd jó a vallomás.

Mégis érzem, valaki néz rám,
visz, őriz ezer baj között,
de nem hagy nyugton, bajt idéz rám,
mihelyt gőgömben renyhülök.

Íme a bűnössé torzult szabad akarat büntetése Augustinus értelmezése szerint. — A folytatás három új gondolatot hoz. Az első a bizonytalanság: „Ez a valaki tán az Isten . . .” A másodikat, — „akitől bujni hasztalan.” — Vö. Jónás kve., „. . . nincs mód nem menni, ahova te küldtél.” Majd a predestináció újboli tagadása után; „de van egy erős, ős uram.” Azért bizonytalan a megnevezett Isten léte, és azért bizonyos a megnevezetlen ős úr léte, (a *nomen est omen* alapján,) mert *egy természetfeletti lény léte bizonyos ugyan, milyensége azonban bizonytalan, ismeretlen*. S e bizonytalanságban, a láthatatlan stigmával megjelöltetett *akarat szabadsága*, — „mint a bolond bozánca a szélben / vagy vad bozót között a vad.” — augustinusi értelemben *elkorcsosul*. Ezért, nem a tagadó, hanem az Istent kereső, milyenségét kutató ember fohásza ez, mely költészetére vonatkoztatva Jónás imájában tér majd vissza:

„Vezessen Hozzád a szabadság!”
így kérem olykor aki vár,
mert nem annak kell az imádság,
ki Istent megtalálta már.

Jónás könyve kapcsán szabad akarat és predestináció kettősségének felvetését l. még: FODOR: i. m.

⁵⁷ FODOR Ilona (i. m.) Jónásnak a cet gyomrában eltöltött napjait idézve, e sor kapcsán — „a hal Jónásnak fájt, Jónás a halnak.” — úgymond: „Nemcsak ő fájt korának, a maga cethalának, hanem a kor is fájt neki.” — Úgy véljük azonban, nem kerülünk lényegi ellentmondásba ez állítással, ha hangsúlyozzuk, hogy *nem közvetlenül* a cet Jónás-Babits kora, hanem

S fölkele Jónás, menvén Ninivébe,
melynek három nap volt járó vidéke,
három nap taposhatta azt akárki
s kanyargós utcáiból nem talált ki.

A Bibliában csak ezt olvassuk: „És felkele Jónás, és elméne Ninivébe az Úr szava szerint. Ninive pedig nagy városa vala Istennek, három napi járó föld.” (Jónás k. 3 : 3) A kanyargós utcákban való tévelygés tehát Babits hozzáadása. De aligha véletlen. A kanyargós, útvesztő utcák az élet augustinusi, dantei, babitsi útvesztőit sejtetik. Jónás idegenül tévelyeg a városban, nincs küldetése helyén tájékozódása.

— Szent Ágoston pedig az *igasságkeresés* kapcsán arról elmélkedik, hogy „veszedelmes kelepccékkel teljes szörnyű erdő az élet”. Dante sem érzett másképpen. S az élet útvesztőjében eltévedt ember eligazodásának vágyaként értékeli Babits Dante Szinjátékát.⁵⁸ És láthattuk, — Széchenyi sem látta rendezettebbnek a világot. Erről az útvesztőről ír Babits a Dante Poklára utaló, tercinákban írt versében, *Az örök folyosó*ban.⁵⁹ Az elbocsátott vad pedig szintén rengetegben került az Úr fogságába, és jelöltetett meg általa. Ott kell bolyongnia, mígnem fölleli elhocsátóját. — E labirintus, Ninive — a világ — pedig kiveti azt az embert, aki nem tud kanyargós utcáin eligazodni. — A modern irodalom egyik lényeges témájáról, az időben, saját korában értetlenül álló, onnan kihulló emberről van itt szó, amely *Toldi estéje* óta a mi irodalmunk örök aktuális témája is (bár világirodalmi szinten ez legalább Cervantesig visszavezethető). — Jónás így, a meg nem értett világban, mely őt sem érti, nem talál, nem is találhat meghallgatásra. Számos Babits-versnek volt ez központi kérdése. Gondolhatunk a világot magából figyelő mord Jeremiásra, akire, ha nem fordul el a világtól, csak a *Gondok kereplőjének* háládatlan sorsa vár, amely olyan teher, mint a poklosság. Így „ezer arc közt is vakon, mint a bamba, / s egyedül” kell, hogy bolyongjon, nem hallják meg, mint nem ügyelnek *Hegedűk hervatag szavára*. Ezért aztán gyakorta „a vers oly riadva muzsikál / mint cigány a síralomházban”. — Azt pedig, hogy itt a költőnek a világban elfoglalt helyéről van szó, bizonyítja már Jónás első, száználmas ninivei felsülése. Az árusok „kórusban nevétek” már a próféta száználmas küllemét is, fenyegető szózata pedig mit sem ér.

De az árusok csak tovább *nevétek,*
alkudtak, csaltak, pöröltek vagy ettek
s Jónás elszelelt búsan és riadtan
az *áporodott olaj* — s *dinnyeszagban*.

Ninive. A cet inkább a mitikus kényszer, a *kortól való menekülésből eredő szenvedés* szemléletes jelképe. Ahogy Fodor Ilona más helyütt mondja; a házat bekerítő gazda fogsága a cet. Jónásnak pedig éppen ninivei viszontagságai erednek majd a kor és az ember ellentétéből. — S ez idézett sorhoz, — „a hal Jónásnak fáj, Jónás a hálnak.” — tekintsük még Babits egy jellegzetes megállapítását *Az emberek c. Vörösmarty-vers* kapcsán: „*Az ember fáj a földnek:* a legrettenetesebb különösségű mondat, amit valaha leírtak.” (Babits Mihály: *A férfi Vörösmarty; BABITS: Irodalmi problémák*. Bp. 1917. 151.) A tanulmány 1911-ben keletkezett. A kiemelés Babits Mihályé.

A Jobb és bal c. versről Vö. FODOR: i. m.

⁵⁸ Vö. BABITS: *Az európai irodalom története, A túlvilági utazás c. fejezettel.*

⁵⁹ *Az örök folyosóról* l. RÁBA György: *A szép hűtlenek*. Bp. 1969. 118–119. — Rába György észrevételéhez hozzátehetjük; *Az örök folyosó* Jónás könyvére utaló jellegzetessége még: „futok gyáván, futok merészen” — (ti. menekülök vagy előretörök, Jónás kettős viselkedéséhez hasonlóan) — „habár előre jól tudom, / nem érhetem végét egészen / s bárhol bukom, felén bukom.” Ti. a célok szerény hányada az, amit egy ember a maga véges idején belül megvalósíthat. Jónás történetének végső, isteni magyarázatában fog e gondolat kiteljesedni. — Az útvesztőben való szenvedést l. még: *Verssor az utcazajban*.

Valóban ilyen a költő helyzete a világban. Arany sem látta másképpen.

Vásár az élet: a földnek lakossa
Lót-fut, könyökli egymást, és tapossa,
Ad-vesz, civódik, káromol, kacag;
Por, sár megöl, megfojt a hagyma-szag; ...⁶⁰

(*Vojtina ars poeticája*)

Az áthatás egyértelműnek tűnik, nemcsak a kiemelt képi-gondolati elemek formai-tartalmi hasonlósága miatt, hanem azért is, mert *Vojtina ars poeticájának* is központi kérdése költő és világ viszonya. És e viszonyról ad lényegi jellemzést Jónás második ninivei kalandja, a színészek és mimesek terén. Már a fellépés is komikus.

Másod estére másik térre ére,
a színészek és mimesek terére,
kik a homokon illegve kígyóztak
s szemérem nélkül a nép előtt csókolóztak.

Ilyen helyzetben lepi meg őket a haragos próféta.

Ott Jónás a magas ülés-sorok csúcsára
hágván, olyat bődült bozontos szája,
hogy azt hitték, a színre bika lép.

Itt nem kikacagás a Jónás osztályrésze. Még az öt bolondos csapattal kísérő asszonyok is „hozá simultak, halbüzét szagolták / és *mord* lelkét *merengve* szimatolták”.⁶¹ Tehát fölsejlett valamiféle magukba szállás. Nemcsak az alliteráció miatt jellegzetes a két kiemelt szó kapcsolata. „Merengve szimatolták”, tehát eltűnődhetnek azon, amit ez a halszagú, mordlelkű, szokatlan figura kiáltott oda nekik. De Babits mord lélekről ír. Mintha csak a Holt próféta a hegyen *mord Jeremiásának* haloványan karikírozott önarcképe kapna itt végletesen erős kontúrokat. A mord lélek, a pöreségét restellő, jellemzi tehát, mindkét mű tanúsága szerint a föl nem engedő embert. Nemcsak a világ zárkózik el a prófétától, hanem *a világnak prédikáló* próféta is a világtól. Ezért szükségszerű missziójának sikertelensége, a meg nem hallgattatás.

— Szauder József hívta fel figyelmemet a *Jónás könyvének* egy igen érdekes, lehetséges világirodalmi előzményére. Voltaire: *A világ sora* — *Babuk látomása Saját előadásában* c. művéről van szó.⁶²

— A szkíta Babuk, eljutván Perzepoliszba, a bűnös városba, hosszas töprenkedések után úgy dönt, hogy kapjon kegyelmet a város. Voltaire szavaival: „... Babuk pedig nem panaszkodott, mint Jónás, aki zokon vette, hogy Ninivét nem pusztítják el. Igaz, hogy ha valaki három napot tölt egy cethal gyomrában, nincs olyan jó kedve, mint annak, aki járt az operában,

⁶⁰ A kiemelések mindkét idézetben tőlünk valók. M. T.

⁶¹ A két kiemelés tőlünk való. M. T. Nem kevésbé szellemes az alliteráció a „bődült bozontos szája” szókapcsolatban, s e szövegkörnyezetben még több helyütt.

⁶² SZAUDER József szíves szóbeli közlése alapján.

— Babits Az európai irodalom történetében ír Voltaire keleti miliőjű műveiről, s ha Babuk látomását nem is említi cím szerint, e művek Babits adta jellemzéséből, valamint a még eztán bemutatandó, hangsúlyosabb Jónás–Babuk párhuzamból kiindulva jogos a feltételezés, hogy a költő ismerhette a művet, és hathatott rá.

színházban, és jó társaságban vacsorázott.” Míg tehát Babuk Perzopoliszban európaivá lesz, Jónás *különc* marad. Lehet-e azonban a *különc* vátesz? A vátesz mindig különbözik a többi embertől. Babits ezt tisztán látja, mikor így ír: „A próféta . . . azért próféta, mert nem hasonló máshoz; de azért is, mert mást hasonlónak tud tenni magához.”⁶³ Jónás figurája azonban csupán a két kritérium egyikét, a különbözőséget mutatja. És ha Babits ebben a tanulmányban, a próféta idézett meghatározása után arról ír, hogy a múzsa idegen és idegenül fogadják, akkor még inkább igaz lesz ez a *különc*, de magához senkit hasonlítani nem tudó Jónásra.⁶⁴ — Az iméntiekből azonban téves lenne azt a következtetést levonni, hogy Jónás *különc* mivolta kizárólagosan jellemzi a költő és a világ viszonyát. Ambivalens viszony volt ez. A mord Jeremiás mellett ott látjuk a rádió jazz-zenéjét örömmel hallgató, a csillagfény mellett a villanyfényben is gyönyörködő, a mozgófényképet megverselő költőt is. Egy helyütt maga is rácsodálkozik effajta érzéseire, és önmegszólítással kérdi: „*De te mégis szereted ezt a kort?*” S a bűgőcsiga tánca, a rózsailat, fém és sugár játéka a városon, a rádió jazzbandéből kihallatszó szférák zenéje, mind-mind az igenlő választ emeli ki, még akkor is, ha az ember, a játssi lélek, veszélyeztetett is, ha könnyed ficánkolása az egéréhez hasonlatos is, miközben jó a macska . . .

— Ami azonban Jónást illeti, ő *különc* marad. *Különc* mivolta a királyi házban a legszánalmasabb és a legkomikusabb, ahol az udvar fényében, a hatalmasok között, a három napon át a cet gyomrában sínylődött és két napja hasztalan prédikáló, testileg-lelkileg elgyötört, nyomorúságos figurát „egy cifra oszlop / tetejébe tették, hogy szónokoljon / és jövendőlje végét a világnak.” Nem is marad más hátra a *különc* számára, mint mindenek elátkozása után, a minden akadályon átiramoló szánalmasan nevetséges menekülés a kárhozott városból. — A komikum az elátkozottak felsorolásában — a királyt, a palotáját, és hatféle népséget átkoz el egyvégtében, s egyúttal az egész várost is, hogy senki véletlenül se maradjon ki —, majd a menekülés tizenkétféle akadályának szédületes iramú leküzdésében teljesedik ki. A komikum eszköze a menekülés ígéinek és igeneveinek részletezése is. Jónás leugrott, kitört, úszott, kúszott, lecsúszott, szaladt, kirohant. — És közben bosszút lihegett.

És Jónás akkor egy iszonyú átkot
kiáltva a királyra s udvarára
s az asszonyokra és a palotára
s a színészekre és a mimesekre
s az árusokra és a mivesekre
s az egész Ninivére mindenestül,
leugrott, és az örökön keresztül
kitört, s a termen át, s a szoborerdőn,
csarnokon, folyosókon és a kerten,
tavat megúszva, rácsokon lekúszva,
s a vízvezeték csatornán lecsúszva,
utcán és bástyán, falmentén szaladva,
rohant ki Ninivéből a szabadba,
egyetlen látomással dúlt szívében:
hogy kő kövön nem marad Ninivében.⁶⁵

⁶³ BABITS: Magyar költő 1919-ben. Élet és irodalom. Athenaeum, é. n. 46.

⁶⁴ Az idegenként élő ember kérdését vö. FODOR: i. m.

⁶⁵ J. SOLTÉSZ Katalin írja: „A menekülést a mellérendeléses technika szédítő iramúvá teszi.” — J. Soltész Katalin: Babits Mihály költői nyelve. Bp. 1965. 186. A Babits stílusára jellemző részletezésről uő.: i. m. 311.

Ha eddig Jónás szerepe — megjelenésében bár komikus, — mégis hiteles prófétai szerepnek tűnhetett, innen már szerepe teljesen ellentmondásba kerül küldetésével, és komolytalanná válik. Jónás komolytalanná vált szerepét azonban komolyan veszi, kimegy a tikkasztó pusztába, s bőjtölve, imádkozva, harmincnyolc napon át lesi a város elkövetkezendő pusztulását. De bosszúvágya, amelyet ostobán az isteni igazsággal *azonosít*, a túlzás, a halmozás, a részletezés által ismét komikussá lesz.⁶⁶ Jónás tehát a pusztában marad, míg nem

... úgy elpusztul minden ninivei,
maga és apja s anyja, fiai
s lányai, húga-öccse, nénje-bátyja,
mint hajdan a Jeroboám családja.

Igen, mint hajdan a Jeroboám családja, akinek Isten haragjában egész házanépét, még a kutyáját is kipusztította. (Kír. k. 14.) Tehát megjelöltetik a haragos próféta által az elpusztítandók között minden ninivei, valamint mindöknök nyolcféle fel- és lemenőági rokonsága, nem remélhetően kegyelmet még a házörző eb sem. — Ilyen előzmények után hasztalan a sivatagban vezeklő próféta Istenhez kiáltása. Bár Jónás az isteni bosszút mint elkötelezett, elhivatott küldött követeli, bár tudja már, hogy a küldetés elől nincs menekvés, mégis, ilyen helyzetben nem kerülhetett sor másra, mint Jónás felsülésére. Ugyanis az isteni megtorlást hirdető próféta bosszúvágya *személyessé* és így *kisszerűvé* vált. „Lám, megcsúfoltak, Egek Alkotója! / Szolgádat pellengérré állították, . . .” — kiáltja Jónás az Istenhez. A „megcsúfoltak” igealak ebben a szövegkörnyezetben két lehetőséget enged meg. Az első az, hogy az ő kipellen-gérezése és Isten megcsúfolása közé Jónás egyenlőségjelet tesz. (A próféta jelleme ezt hitelesíti.) De ha a megcsúfoltatást csak önmagára vonatkoztatná, akkor is, saját sérelméért követeli az isteni bosszút. — Jónás felsülésének komikuma pedig ismét a halmozással, ezúttal a fokozás eszközével válik teljessé.⁶⁷ A hetek múlásával, a harmincnyolcadik nap elérékezésével, az utolsó nap szakaszainak elmúlásával, egyre fokozódik Jónás bosszút lihegő várakozása, és a végén — nem történik semmi.

S elmúlt egy hét, és kettő, három, négy, öt,
és már a harmincnyolcadik nap eljött.
Jött a reggel és a dél és az este:
Jónás egész nap az ég alját leste.
S már a láthatár elmerült az éjben,
s egy árva ház sem égett Ninivében.

— Egy árva ház sem. De nemcsak Jónás komolytalanná vált szerepe miatt, hanem azért is, mert Isten másképp gondolkodott. Nem is gondolkodhatott Jónás kisszerű módján.

3. Az irgalom

A Biblia Jónása elmenvén prédikálni Ninivébe, a város népe, mert féli az Urat, vezekel, megtér. Nem kacagják ki a prófétát. Költönnk itt, és csakis itt tér el lényegesen a Szentírástól. Az ő Jónását kikacagják, az emberek magukba szállásának döbbenete alig-alig sejlik föl. Csúpan két helyen sejthetjük haloványan és ellentmondásosan. Mint láttuk, az asszonyok csapatában — (a nép meghökkenése ott csak hirtelen ijedtség az üvöltésre) —, valamint a Ninive

⁶⁶ Alábbi idézetünk J. SOLTÉSZ K. példája a részletezésre, uo.

⁶⁷ J. SOLTÉSZ K. a fokozás (klímax) szerepéről, uo.

vesztét leső prófétát föl-fölkereső városbelieknél. Bizony kevés ez a Biblia vezeklő Ninivéjéhez képest. S költőnkél az Úr, aki ura a végtelen Időnek, beéri a csaknem semmivel, tudván, hogy az Idő igazolni fogja mostani kegyelmét.

Mer látá az Úr, hogy ott egyik-másik
szívben még Jónás szava kicsírázik, . . .
S gondolta: „Van időm, én várhatok.
Elöttem szolgálaim, a századok
fűjják szikrámat, míg láng lesz belőle
bár Jónás ezt már nem látja a dőre.
Jónás majd elmegy, de helyette jó más,”
Így gondolá az Úr; csak ezt nem tudta Jónás, . . .

A legmélyebb, legdöntőbb gondolathoz jutottunk el. A műben ott vibráló kérdésekre; — „Prófétá vagyok-é?” „Költő vagyok-é?” „Mire lehet képes a költő?” — itt a válasz. Nem Jónás az egyetlen elhivatott bétölteni Isten igéjét. Hiszen Isten úr a végtelen Időn (mint Augustinusnál és költőnkél is olvashatjuk, kívül is áll azon), így akaratát nem szükséges egy emberi élet végességén belül megvalósítania. Ezért dőreség őt költőnek, prófétának kérdőre vonnia. E gondolat szerint egy a lényeges, követni a véges életben a végtelenség Urának parancsolatát, — állni és teljesíteni mindazt, ami az emberre ráméretett. Ezt teljesíteni kell, mert Isten akaratát nem szenvedhet csorbát, és mert a kötelesség teljesítése emberi, egészen a képességek maximumáig. Ennél többet tenni pedig nem lehet, mert Isten akaratát ismét nem szenvedhet csorbát, és mert csak a képességek, lehetőségek határain belüli kötelességteljesítés maximuma emberi. Ennél több csak az isteni erő, hiszen annak szolgálói a századok és az azokban cselekvő emberek, az új Jónások és új Ninivék.⁶⁸ És ebből következik a babitsi életmű még egy szép gondolata. Ha a kis, véges egyesek összessége alkotja az egy nagyot, a végtelent, úgy mindennek szerepe van, a legkisebb sem fölösleges. Már nem vádolja magát a költő, hogy a mindennapi élet kicsiségeit éneklé a Mindenható nagyságával szemben, mint pl. az *Októberi újatosságban*. Hiszen a nagyság sok kisebb összessége, és semmi sem lehet fölösleges.

Isten szemében nincs szemét:
fürtődnek, melyből borod erjed,
ne hányjad el rothadt szemét:
attól édesebb lesz a bor.

(A csengetyűsfíú)

Sőt, más is, több is van e néhány sorban. Nemcsak a kis rész szerepéről van itt szó a nagy egészben, hanem a kis rossz létéről is a nagy jóért. (Talán Ninive is egy, a jövő borát majdnem megédesítő, rothadt szőlőszem.) Az pedig, hogy kicsi alkotórésze a nagynak, rossz a jónak, az legfrappánsabban éppen Jónás könyvében látható, éspedig kétszeresen. A kis féreg elpusztítja a nagy tököt, s e kisszerű esemény jó eszköze lesz a nagy célnak, Jónás újabb szenvedés árán való megleckéztetésének. A komikum Isten nagyságának a féreg kicsiségével való szembeállításából ered. Ehhez járul még az archaizmusokban amúgy is gazdag mű egyik ásatag régisége, az optativus feltételes móddal való kifejezése, — s mindez egy lekonyult indájú, elaszott tök tiszteletére.

⁶⁸ FODOR Ilona: (i. m.) méltán idézi egyetértőleg KERESZTURY Dezső megállapítását, aki „Isten álláspontját az élet és a gyakorlat emberszabású logikájának tartja.” De, tegyük hozzá, ebből is logikusan következik az evidens tény, hogy az ember, ti. Jónás álláspontja ember ellenes. Talán olyan, amilyenek a költő Az Isten és az ördög c. versében látta.

Aztán egy reggel, hajnaltájra, szerzett
a nagy Úristen egy kicsinyke férget,
mely a tőknek tövét megrágtá volna
és tette hogy indája lekonyulna,
levele megpörögve kunkorodna
s az egész tők elaszva szomorodna.

Oly vékonyra fonnyadt, amely nagyra felnőtt:
nem tartott többet sem árnyat, sem ernyőt.⁶⁹

Jónás pedig, mert bevégezte küldetését, és a meg nem tért város nem pusztult el, már a tők-
história előtt kérdőre vonta Istenét. Az Úr azonban csak aztán válaszol, hogy a prófétát elgyö-
törte a sivatagi nap, és kétségbeesetten áhítja a halált. — A végső isteni érvelés három részből
áll. Az Úr először megdorgálja a haragvó Jónást, mint egy iskolásgyereket a mestere:

És monda akkor az Isten: Te szánod
a tőköt amely egy éjszaka támadt
s egy másik éjszaka elhervadott;
amelyért kezéd nem munkálkodott;
amelyet nem ápoltál, nem neveltél,
lombja alatt csak lustán elhevertél.

Majd ehhez kapcsolódva következik az Úr védőbeszéde Ninive mellett.

— Az első világháború kezdetén, mikor *Miatyánk* című versében hazájáért könyörgött a
költő, imígyen érvelt:

... s hulljon a lomb csak éljen a fa:
de vajjon a legkisebb lombot
nem őrzi-e atyai gondod?

Az Ószövetség hagyománya szerint hasonlatosan könyörgött Ábrahám Sodomáért. Ott, ha az
Úr csak öt jót is talál, megkegyelmez a városnak. Itt Isten, Jónás ellenére, megkönyörül
Ninivén, *nem pusztítja el az értéket a kárthatosságért*. Hasonlatos itt az Úr gondolata Voltaire
Babukjához, aki „a város legjobb szobrászával öntetett egy kis szobrot, minden fém ötvöze-
téből, földből, drágakövből és kavicsból, s elvitte Iturielnek. — Eltörölnéd ezt a szép szobrot —
kérdzte — mert nem csupa arany és gyémánt?” — Ituriel nem teszi. Íme az irgalom fő magya-
rázata: „... ki választja széjjel, / mit rakott jobb-, s mit rakott balkezelével?” — Ez az Isten
joga. „A szó tiéd, a fegyver az enyém” — mondja az Úr. Mint a költő Miatyánkjában írta volt:
„... a gaz tied, büntetni: ...”

Jónás könyvében azonban az isteni irgalomnak van még egy lényeges filozófiai motivációja
Ez pedig Bergson eszméivel áll összefüggésben. Babits, akire — mint Dienes Valéria hangsú-
lyozza — élete végéig hatott Bergson filozófiája,⁷⁰ 1933-ban tanulmányt ír *Bergson vallása*

⁶⁹ Az optatívus és a célhatározói mellékmondat feltételes módú alakjáról I. J. SOLTÉSZ
K.: i. m. 146–152.

— A Jónás könyve sokat méltatott humoráról Illyés Gyula írja: „Meghatva olvasom az
ismertetéseket a Jónás tragikus fennköltségéről, magam is annak érzem. Ő ezt a művét beteg-
ségében is, föl-fölszisszenve is, elejétől végig nevetve írta, őszinte szívvel mulatva és gúnyo-
lódva mindenben, különösen azon a képtelen tőkön.” (ILLYÉS Gyula: Az ismeretlen. Babits
emlékkönyv, 183.)

⁷⁰ Dienes Valéria nyilatkozata a Vezér Erzsébettel folytatott beszélgetés során. Petőfi
Irod. Múzeum Évkönyve 1967. 43.

címmel.⁷¹ *Az erkölcs és a vallás két forrása* c. Bergson-művet interpretálja. — Bergson abból indul ki, hogy az emberi ész feltámasztja az érdekismeretet. Ez az érdekismeret gátolná az egyén érdekével ellentétes cselekvést, ha az ösztön meg nem teremtené az egyén fölötti, kollektív erkölcsöt. Az ész ugyanakkor felidézi a küzdő ember veszélytudatát, amely elcsüggeszti az embert. „A véletlen ezer esélye, a legyőzetés lehetősége, a halál rémképe les rá minden lépésnél. Az ész felfedezi ezeket a kockázatokat, . . .”⁷² Íme a cselekvésben habozó Széchenyi és Jónás problematikája. S e gátlás feloldása is hasonló az Isten nevében a bárkán maradó Széchenyi és az isteni kényszerre cselekvő Jónás történetéhez. E gátlás ellenszerének első lépcsője Bergson szerint az ún. fabuláció, a vallás korlátolt, törzsi-nemzetségi foka. E vallásoknál, tartja Bergson, „A szeretet csak a gyűlölet eszköze. A végső lépést sohasem teheti meg, s nem lehet emberi szeretetté, keresztény morállá, mert ez lényegi különbség, ugrás volna. . . . Éppúgy nem lehet a nemzeti vallás keresztény vallássá, mely minden embert átfog, mint egy atyának gyermekeit, aki »minden nemzetek atyja«.” — Az egyébként protestáns kiadású Bibliai lexikon írja az ószövetségbéli Jónás könyvéről: „A kv. főgondolata Jahvenak az egész világra, a pogányokra, sőt az állatvilágra is kiterjedő szeretete. . . . Aki tudja, mit jelent a Kr. e. 5. sz.-ban Isten egyetemes, egész világra kiterjedő szeretetének hirdetése, aki fontolóra veszi, hogy Jónás kvének szerkesztésekor pl. a görög-római világnak halvány sejtelve sem volt az emberiség egyetemes testvériségéről, az nagy tisztelettel tekint Jónás kvére.”⁷³ Hogy mondotta volt Babits a *Sziget és tenger* kötet elé írott költői hitvallásában?

„Én hiszek a testvériségben . . . Nemzet ne a nemzet ellen harcoljon: hanem . . . az elnyomás és a rombolás szelleme ellen!”

„Én katolikus vagyok; azaz hiszek a nemzeteken felülálló, egész világnak szóló katolikus igazságban! . . . az én egyházam nem nemzeti egyház!”

Babits *Jónás könyve* tehát ennek az egyetemes érvényű, keresztény ihletettségű humanista bizakodásnak a jelképe. A világ, fényeivel és árnyaival egyetemben elviselhető és vállalható. Sőt, az emberi erők határáig vállalni is kell azt.

— Az Úr válasza végén fölfedi Jónás előtt irgalmának már belátott igazolását. A próféta hallgatása pedig belenyugvás, a költő belenyugvása a megváltoztathatatlan és igazságos isteni akaratban, mely az emberi életből, annak leghumánusabb erkölcsiségéből is vétetett. — A belenyugvást formailag is jól érzékelteti a mű utolsó hat sorában előforduló öt ige, mindők múlt időben, ezek közül három, — Jónás hallgatott, a nap . . . ballagott, Ninivének . . . tornyai . . . emelkedének, — rím��avak is egyúttal. Az ötödik, „a . . . város mint . . . eleven állat nyúlt el”, s végül az első, amelynek a másik négy történés monoton nyugalma mintegy következménye; „Így szólt az Úr . . .”

Így szólt az Úr, és Jónás hallgatott.

A nap az égen lassan ballagott.

Messze lépcsős tornyai Ninivének

a hőtől ringatva emelkedének.

A szörnyű város mint zihálva roppant eleven állat nyúlt el a homokban.⁷⁴

⁷¹ BABITS: Bergson vallása, (Könyvről-könyvre. Ny 1933; Ezüstkor).

⁷² BABITS: i. m.

⁷³ Bibliai lexikon. Bp. 1931. — Hasonlatosan ír a bibliai Jónás könyvéről a Zsidó lexikon is.

⁷⁴ Ellenvetésül hozható fel a mű nyugodt befejezésével szemben az, hogy a város jelzője „szörnyű”, a hasonló pedig „mint zihálva roppant / eleven állat,” — tehát mindkettő zak-

4. Költői hitvallás

— Kárpáti Aurél *Babits Mihály életműve* c. munkájában írja: „Mai irodalmunk egyik legjellemzőbb tünete a distance-csökkenés író és műve között. . . . Az író végképp azonosul hősé-
vel, mintegy igazolva a költőt: Nem az énekes szüli a dalt, a dal szüli énekesét. . . .”⁷⁵ De meny-
nyiben igaz ez *Jónás könyvére*? Végletesen karikírozott alakkal teljes azonosulás nem lehetsé-
ges. De lehetséges teljes azonosulás a karikatúra felvetette kérdésekkel, Jónás esetében min-
denekelelt a költő és a világ viszonyának kérdésével. A problematikával azonosul tehát. És
azonosul a mű végső, nagy válaszával is. Ezt pedig nemcsak a mű imént látott befejezése mu-
tatja, hanem, — mint több Babitsról szóló tanulmány erre rámutat —, az egy esztendővel
később megírt *Jónás imája* is.

Jónás imája két részből áll; panaszból és könyörgésből. A kettő egy-egy mondat. A panasz
Babits értő olvasói előtt régi és ismert. A szavak hűtlenségének, önnön költői tehetségébe
vetett bizalma megrendülésének felpanaszolása ez, — a babitsi életmű örök kérdése. ⁷⁶ S e gyöt-
rő, örök kísértés miatt hangzik fel a tulajdonképpeni ima, a segélykérés, a könyörgés megrázó
mondatépitménye. Ennek eszmeiségét azonban csak nyelvi struktúrájának feltárásával lehet
megnyugtatóan megközelíteni.

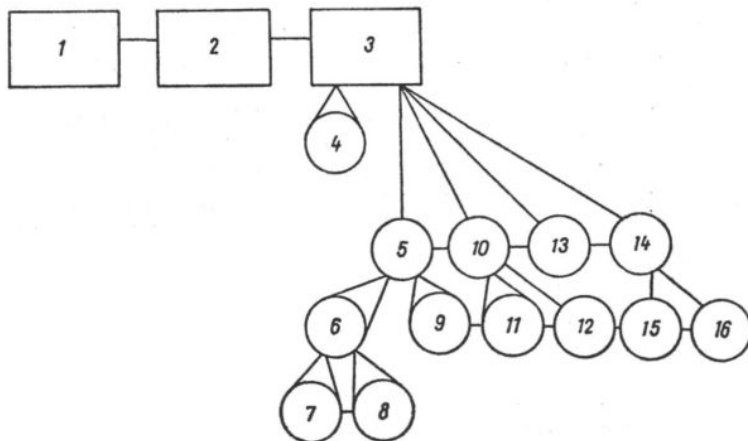
1
Óh bár adna a Gazda patakom
sodrának medret, biztos utakon
2
vinni tenger felé, | bár verseim
csücskére Tőle volna szabva rím
3 4
előre kész, | s | mely itt áll polcomon, |
3
szent Bibliája lenne verstanom, |
5 6 7
hogy | ki | mint Jónás, rest szolgája, hajdan
8
bujkálva, | később mint Jónás a Halban |
6
leszálltam a kínoknak eleven
süket és forró sötétjébe, nem
három napra, de három hóra, három
5
évre vagy évszázadra, | megtaláljam, |
9
mielőtt egy mégvakabb és örök
cethal szájában végkép eltűnök, |
5 10
a régi hangot | s, | szavaim hibátlan
11 10
hadsorba állván, | mint Ő súgja, | bátran

latott végkicsengést kölcsönözne a műnek. De nem feledhetjük el, hogy a mű babitsi megol-
dása, szemben a bibliaival, nem a megtért város, hanem a meg nem tért, de kegyelmet nyert
bűnös város megmaradása.

⁷⁵ KÁRPÁTI Aurél: *Babits Mihály életműve*. Bp. 1941. 54.

⁷⁶ L. Hegedűk hervatag szava, Rádió, Vén cigány, Hajnali gondolat, Egyfajta kultúra,
Cigány a síralomházban, A madonna fakirja, Mint a kutya silány házban, Fáradság, Mint
különös hírmondó . . . , és természetesen A második ének c. műveket.

12
szólhassak | s mint rossz gégéből telik |
13
és ne fáradjak bele estelig |
14
vagy míg az égi és ninivei hatalmak
15
engedik | hogy beszéljek | s meg ne haljak.
16

1 = főmondat; 2 = kapcsolatos, mellérendelt főmondat; 3 = kapcsolatos, mellérendelt főmondat; 4 = 3-as jelzői mellékmondata; 5 = 3-as célhatározói mellékmondata; 6 = 5-ös értelmezői mellékmondata, a mellékmondat beleékelődik az 5-ösbe; 7 = 6-os módhatározói hasonlító mellékmondata, beékelődve a 6-osba; 8 = mint 7-es; 9 = 5-ös időhatározói mellékmondata, beékelődve az 5-ösbe; 10 = 3-as célhatározói mellékmondata, 5-össel mellérendelő viszonyban; 11 = 10-esbe beékel, annak módhatározói hasonlító mellékmondata; 12 = 10-es módhatározói hasonlító mellékmondata; 13 = 10-essel mellérendelő, 3-asnak célhatározói mellékmondata; 14 = 13-as időhatározójával választó kapcsolatban álló, tkp. kihagyásos szerkezet, s így 3-as célhatározói mellékmondata; 15 = 14-es tárgyi mellékmondata; 16 = mint 15-ös.

Jónás a Jobb és bal Babitsának egyetlen lehetséges elkötelezettségét vállalta — irtuk. Ennek az elhivatottságnak költészetében való igazolásáért könyörög Babits az Imában, mert *elhivatottságának bizonyossága hitelesítheti csak költészetét*. Elválaszthatatlan ez a katolicizmus Kegyelem-felfogásától (l. pl. Augustinust.) Költészetének meghatározását kéri tehát Istentől. Ezt látjuk első és második egységünkben. Költészetének mértékéül pedig a Kinyilatkoztatás foglatát, a Bibliát kívánja, melynek hozzá való, (természetesen nem csak materiális) közelségét mutatja a Biblia mondatban kifejtett jelzője: „... s mely itt áll polcomon, / szent Bibliája lenne verstanom, ...” A harmadik egység mind nyelvileg, mind pedig eszmeileg kiemelt jelentőségű. A kinyilatkoztatás mérceként való igényének *célját* határozza meg az Ima minden további gondolata. E harmadik egység; „s... szent Bibliája lenne verstanom, ...” — természetesen átsugárzik a kinyilatkoztatóra, ama Gazdára is.⁷⁷ Így a vers minden további része élénk hozza annak célját is, hogy mért akarja a költő művészetének isteni meghatározását.

⁷⁷ Gazdának nevezi az Istent, káromolva a Fortissimóban, és őt nem értve, keresve, az Ádáz kutyám-ban is.

Milyen célok vezetnek tehát a költőt, hogy Istent és textusát mértékül állítsa költészete elé? „hogymegtaláljam... a régi hangot”, amely a hűtlen szavak világában oly gyakran tűnt a költő előtt megfakultnak, elbizonytalanodottnak. Most pedig még inkább, hisz a szavak nemcsak lelkileg, de fizikailag is hűtlenné kezdenek válni a gégerák gyötörte moribundushoz. Mert milyen ember az, aki meg akarja találni a régi hangot? Olyan, aki leszállt „a kínoknak eleven, süket és forró sötétjébe, ...” a hajdan bujkáló, később a Halban szenvedő Jónás módján,⁷⁸ de a költő szenvedésének ideje a Jónás három napja mellett a végtelenségbe látszik nyúlni. A bujkáló és a Halban sínylődő Jónás kettős hasonlata pedig bizonyítja, hogy a belátott módon elkötelezetté vált költő nemcsak Jónás keserű leckéjét, de a bujkálást is szenvedésnek tartja. A szenvedő ember tehát meg akarja találni a régi hangot a halál előtt, vagy ahogy ő vallja; „Mielőtt egy mégvakabb és örök / cethal szájában végkép eltűnök...” E száj a sír szája, amely, ha a vallás tanítása szerint nem is örök, de örök lezárója az evilági létnek. Hogy itt nem minden transzcendens lét tagadását látjuk, mint az ifjúkori Sirversben, azt legfőképpen az ima ténye magyarázhatja, az Istenhez fordulás, más azonban nem. Nincs itt szó túlvilági vigaszcélról, ezúttal nem is lehet. Hisz a költői hangért—és erőért könyörög, amely élethez, e világi élethez kötött.

Mértékül kívánja még a költő Istent és a Bibliát, költészetének művészi és erkölcsi tökélyéért, a hibátlan szavak hadsorának bátor kimondásáért, Isten sugallata szerint. Hogy bátran szóljon, dacolva a szörnyű kórral, fáradtsággal, míg Jónás kálváriájának irányítói, Jónás—Babits *örök meghatározói*, „az égi és ninivei hatalmak” meg nem vonják tőle a beszéd adományát. Őt pedig ettől, — aki a második ének pázstorának módján dalra tette éltét —, meg nem foszthatja más, csak a halál.

Tibor Melczer

L'AMBIGUÏTÉ D'UNE ATTITUDE POËTIQUE DANS LE POÈME DE BABITS INTITULÉ LE LIVRE DE JONAS

Le premier chapitre de l'étude met en contraste deux formes d'attitude poétiques, l'attitude combattante, assumant le rôle d'un vates et l'attitude retenue. Elle cherche à prouver qu'au commencement du XXe siècle, en Hongrie, l'attitude retenue contredit aux exigences de l'époque. En examinant cette question dans l'art de Babits, elle veut signaler le fait que le désir du poète vers un asile isolé ne peut pas être expliqué exclusivement par son époque ou par l'esthétisme aristocratique auquel cette attitude réservée, innée dans son âme, a survécu encore longtemps.

Dans le deuxième chapitre, nous apprenons que Babits qui, dans les années 20 et 30 se caractérise déjà, outre l'attitude réservée, par l'exigence du rôle de vates, s'est trouvé pour ainsi dire un modèle dans le personnage et dans les idées d'István Széchenyi, un des personnages les plus éminents de l'histoire hongroise. L'essai du poète écrit sur le journal de Széchenyi semble anticiper sa grande oeuvre, écrite deux ans plus tard, en 1938, intitulée le *Livre de Jonas*.

La troisième partie de l'étude est l'analyse du Livre de Jonas. Là il s'agit de la fuite du prophète désobéissant, ce qui signifie, dans le monde de Babits, la déformation du libre arbitre

⁷⁸ Nem dönthető el bizonyosan, hogy Babits csak a szenvedés mitikus kényszerének emblémaként, avagy pedig a Hálnak Krisztust jelölő, ismeretes ökeresztény szimbolikájára utalóan is él-e a nagybetűs írásmóddal. (Jónás könyvében, az eddigi szöveggondozás szerint kis — és nagybetűs írásmódot egyaránt találunk.) — Annyi azonban bizonyos, hogy az evangéliumi Jézus utal Jónás prófétára, mint megtérést hirdető isteni figyelmeztetésre. (L. Máté, 12; 38–42., Lukács, 11; 29–32.) Újtestamentumi vonatkozás is még Jónással kapcsolatosan a Cet gyomrából megszabaduló prófétának, mint a feltámadásnak, mintegy apotheozisa.

en une volonté coupable, au sens de Saint-Augustin. Puis il interprète les souffrances du prophète dans le ventre de la baleine, comme une passion salvatrice, également non indépendamment des doctrines d'Augustin.

Le monde de Ninive, la ville coupable est un tel labyrinthe pour le prophète-poète, comme c'était pour le Dante la forêt sauvage — la vie. Le poète est rejeté par la ville devenue un labyrinthe, c'est-à-dire par le monde où il se meut comme un extravagant, auquel il ne peut pas s'assimiler, comme p. ex. le Babouc de Voltaire à Persépolis. C'est la cause pour laquelle il désire, contrairement au texte de la Bible — la catastrophe de la ville impénitente. Mais le Seigneur est indulgent envers la ville, se fiant à l'infinité du Temps qui lui sert. Et l'engagement de Jonas c'est-à-dire l'acceptation de sa mission, est, au fond, la soumission des exigences de l'homme, avec la Fabulation qui, sur la base de l'ouvrage de Bergson, int. *Les deux sources de la morale et de la religion* caractérise le niveau moral de Jonas. Ce n'est que l'amour divin qui peut aller plus loin. (Avant d'écrire son Livre de Jonas, Babits a interprété cet ouvrage de Bergson dans la revue Nyugat (Occident).)

Pour terminer, l'étude caractérise la prière de Jonas, la poésie de Babits dans laquelle un Jonas excessivement chargé devient un poète engagé à Dieu, qui crée avec un courage et une vocation jusqu'à la mort.